

la med vsemi najbolj izrazito doma med najpremožnejšimi (22 %), med neobdavčenimi je imela le 9 % volilcev. Ravno narobe je bilo s socialnimi demokrati: ti so predstavljali 21 % neobdavčenih, pa le 9 % davkoplačevalcev.

Socialni demokrati so nastopili v Ljubljani prvič na državnozborskih volitvah leta 1897, ko so bili izvoljeni 4 njihovi volilni možje v Spodnji Šiški v splošni kuriji in ko je dobil njihov kandidat v mestni kuriji 27 glasov. Odtlej so nastopali na večini deželnih in državnih volitvah ter pri občinskih 1901, 1902, 1907, 1908, 1909 in seveda 1911. Največje število glasov so dosegli na deželnih volitvah 14. decembra 1908 v splošni kuriji, ko je dosegel Etbin Kristan 1071 glasov in prišel v ožjo volitev z liberalnim kandidatom; liberalna stranka je bila tedaj razcepljena in v krizi in volitev ne moremo šteti za normalne; za socialističnega kandidata je gotovo glasoval tudi del meščanskih volilcev. Realen največji uspeh je bil dosežen na deželnih volitvah 1. decembra 1913 v splošni kuriji z 842 glasovi, kar je pomenilo 15 % glasov volilnih udeležencev ter 12 % vseh volilnih upravičencev. To pa kaže, da se je v Ljubljani, ki ni imela močno razvite industrije in ki so jo občinske meje dokaj nenaravno delile v mestno in okoliške občine, delavsko gibanje že solidno uveljavilo.

## OPOMBE

1. W. Lippich: Topographie der k. k. Provinzialhauptstadt Laibach, Laibach 1834, str. 7. — 2. Laibacher Zeitung 1848, str. 311. — 3. Zgodovinski arhiv Ljubljana, LJ, Mesto Ljubljana, Reg. I/504<sub>x</sub>. — 4. Za volitve 1848 glej predvsem v op. 3 citirano arhivsko gradivo ter razpravo V. Melik: Frankfurtske volitve 1848 na Slovenskem, Zgodovinski časopis 2/3, 1948/49, str. 69—134. — 5. F. Skerl: Ljubljana v prvem desetletju ustavne dobe 1860—1869, Ljubljana 1938, str. 129. — 6. Prav tam str. 3. — 7. Prav tam str. 10. — 8. Prav tam str. 12. — 9. Za volitve 1861—1913 glej predvsem časopisna poročila, v op. 5 citirano knjigo, razpravo E. Lah: Statistične črtice o ljubljanskih občinskih volitvah v dobi od l. 1866 do 1903, Zbornik znanstvenih in poučnih spisov 5, 1903 in knjigo V. Melik: Volitve na Slovenskem 1861—1918, Ljubljana 1965. — 10. I. Prijatelj: Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 3, 1958, str. 121. — 10a. I. Hribar: Moji spomini 1, Ljubljana 1928, str. 93, 94. — 11. Slovenski narod 4. 4. 1875. — 12. Slovenski narod 7. 4. 1875. — 13. Slovenski narod 13. 4. 1979. — 14. V. Valenčič: Etnična struktura ljubljanskega prebivalstva po ljudskem štetju 1880, Zgodovinski časopis 28, 1974, str. 299 in naslednje. — 15. M. Lah: Borba ljubljanske občine za slovensko uradovanje, Kronika 5, 1957, str. 140. — 16. v op. 10a citirani spomini, str. 275 in naslednje. — 16a. člen 36. — 17. člen 25, 28. — 18. Slovenski narod 24. 4. 1911.

## LJUBLJANA V LUČI SLOVENSKE NARODNE MISLI

ANTON SLODNJAK

...naše slavne Atene, bela Ljubljana ...  
Fran Levstik, 1863

Ljubljana, ti si nam Sion.  
Izidor Cankar, 1913

Oba mota k našemu članku, s katerim bi rad ustregel, četudi strokovno nepoklican, povabilu urednika Kronike, nakazujeta duhovno in politično razsežnost, v kateri je hotel videti slovenski izobraženec 19. in prvih desetletij 20. stoletja položaj naše narodne prestolnice Ljubljane: Atene ali Sion, tj. Jeruzalem? Oba ideala odzrcaljata našo kulturno preteklost in soglašata z zgledi in prizadevanji drugih evropskih narodov. Levstik, glasnik narodnega združevanja in kulturnega zorenja, je hotel, da bi Ljubljana združevala

Slovence vseh pokrajin ne glede na avstrijske kronovinske meje v demokratskem in svobodnemiselnem narodnem in kulturnem hotenju in tekmovalstvu; Izidor Cankar, morebiti najbolj svetovljansko izobraženi slovenski duhovnik, pa je še pred prvo svetovno vojno mislil, da bi Ljubljana mogla biti prestolnica modernizirane, teokratično vodene narodne skupnosti.

Oba izreka pa izražata, kljub temu da danes zvenita nekoliko patetično, trdo resničnost naporov in prizadevanj posvetnega in

duhovskega izobraženstva, ki so se sicer v medsebojnih prepirih in bojih izmaličili v pogosto grajane politikante slovenskega liberalizma in klerikalizma, a ne da bi pri tem dočela izgubili prvotno živo naperjenost, ustvariti razkosanemu, vendar po zedinjenju stremčemu slovenstvu središče narodnega življenja, ki bi naj bilo ali demokratsko ali teokratsko vódeno. Za zunanjim besnenjem spopadov med obema strujama so nadarjeni in misleči privrženci obeh struj ustvarjali umetniška dela in znanstvene vrednote ter pripravljali čas, da bi Ljubljana zares mogla postati duhovno in politično središče Slovencev.

Med tem pa se je izoblikovala celo tretja možnost pogleda na slovensko prestolnico — pogled prebujajočega se proletariata, ki se sicer ni izrazil v podobnem učinkovitem izreku kakor zgoraj navedena, vendar je pričal z grozečim molkom, da dorašča nova slovenska družbena enota, ki se bo oglasila vsak hip s klicem: Živela rdeča Ljubljana!

Čeprav je bilo v pogledih na Ljubljano kot na cilj in središče slovenskih političnih in kulturnih prizadevanj nekaj izrazito idealističnega (Atene, Jeruzalem, rdeča Ljubljana), je naše zgodovinopisje to premalo upoštevalo in iskalo smisel dogajanja preveč v osebnih spletkah in zmotah in premalo v bolečem prizadevanju numerično slabotne, a kljub temu po človeka vrednem življenju stremeče jezikovne skupine. Za na videz malenkostnim kulturnim bojem in tragikomično farško gonjo je namreč delovala na vseh plateh resnična skrb za narodni obstoj, ki je privedla 1918 vsaj za hip do zedinjene Slovenije in do tega, da je Ljubljana bila ali da bi vsaj mogla biti: Atene, Jeruzalem in rdeča Ljubljana.

Glede na te misli bi bilo morebiti potrebno in tudi zanimivo raziskati, zakaj bi prav Ljubljana postala »stolno mesto ne le samo kranjske dežele, ampak vsega slovenskega prizadevanja« (Levstik, 1863). Ker pa moramo to delo prepustiti drugim, se pravi poklicanim, hočemo na tem mestu, a samo zaradi ljubeznivega povabila urednika, opozoriti na nekaj domnev, ki jih je dala o tem slovstvena zgodovina.

Kdaj bi Ljubljana, naslednica razrušene Emone, začela dobivati pomen slovenske prestolnice, bi bilo težko ugibati. Ali bi moglo biti to že okoli leta 1000, v dobi »velike« Kranjske, ali v drugi polovici 15. stoletja, po ustanovitvi ljubljanske škofije 1461, ko je »nastala prva samostojna cerkvena upravna enota v sredini slovenskega ozemlja«? Tudi o delovanju humanizma in protestantizma v našem smislu ne vemo nič trdnega, dasi je mogoč prav slovenski protestantizem, izhaja-

joč iz Ljubljane, z zamislijo »Cerkve slovenskega jezika« in s poudarjanjem njene vseh-slovenske skupnosti v knjigah in pridigah delovati na to.

Zaradi dinamične osebnosti ljubljanskega škofa Tomaža Hrena bi moglo biti celo v protireformaciji na Slovenskem nekaj spodbud za tako gledanje na Ljubljano.

Nedvomno pa je bilo že v imenu Academia operosorum Labacensium (Akademija delovnih Ljubljančanov) 1693—1725 močan klic, da bi postala Ljubljana kulturno središče širših, ne le kranjskih območij. Kljub temu lahko ugotovimo šele v pesnitvi Veselje kranjskih modric na prihod njih Belina<sup>2</sup> trdno zavest, da bo začetek objavljavanja slovenskega posvetnega pesništva v Ljubljani povzročil po vseh slovenskih deželah zanimanje za domačo poezijo in da bo Ljubljana doživela zlato dobo slovenskega slovstva, češ:

*Ves Kranjec bode vesel  
cel' v kratkem, o Belin, tvojo ljubezen pejl,  
z njim vsa Ljubljana bo čast hvalo pejla,  
da zlate čase je skuz' te ona prejela...*

In zlepa se ni kdo pokazal uspešnejšega napovedovalca prihodnjih časov kakor oče Damascen Dev, avtor Veselja kranjskih modric, saj je bila Ljubljana nekaj desetletij po izidu njegove pesnitve in Linhartovega Poskusa zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije (1788, 1791), v katerem je avtor »znanstveno ugotovil obseg in enotnost slovenskega naroda«,<sup>3</sup> in Vodnikove Ilirije oživljene (1811), himne francoskih Ilirskih provinc (1809—1813), katerih prestolnica je bila Ljubljana, in po njihovem avstrijskem posnetku Kraljestvu Ilirije (1816) domovanje največjega slovenskega pesnika Franceta Prešerna in eden pogostih elementov njegove poezije.

Prešeren omenja Ljubljano v vseh kategorijah svojega pesništva, včasih kot kraj dogajanja, včasih kot prisposodbo ali celo kot pesniški objekt.

V tem smislu je najzanimivejša njegova prigradnica Janezu N. Hradeckemu, v kateri je ne glede na poudarjeni prigodniški značaj in namen upodobil poleg slovenske pokrajinske značilnosti tudi vseslovensko narodno zavest. To pa že v smislu programa Zedinjene Slovenije, ki je kratka tri leta pozneje v vrtincu marčne revolucije 1848 določil prav Ljubljano za »sedež skupne vlade« v enotno politično telo združenih slovenskih dežel.

Ta program in Prešernova pesem pa sta izražala hotenja vseh naprednih političnih in kulturnih delavcev slovenstva od 1848 do 1918, bodisi da so izhajali iz liberalnega, kle-

rikalnega ali socialističnega tabora. Z njimi je prehajala tudi zavest o Ljubljani kot slovenski politični in kulturni prestolnici med vse slovenske rodove, posebno odkar je razglasil vzhodni Štajerec Anton Murko v slovnici že 1830 (glede na datum predgovora,<sup>4</sup> glede na letnico izida pa 1832) tudi koroška in štajerska slovenska narečja s prekmurščino vred za sestavni del slovenskega jezika<sup>5</sup> in navedel kot zgled »izvirnosti, pravega slovenskega čuta, pesniške vrednosti in splošne razumljivosti«. Prešernovi pesnitvi *Slovo od mladosti* in *Povodni mož*.

Lepota Prešernovih pesmi pa je bila tudi glavni vzrok, da je vzhodni Štajerec Stanko Vraz omahoval med Ljubljano in Zagrebom skoraj celo desetletje in da se je odločil za

ilirizem predvsem iz revolucionarne gorečnosti in nestrpnosti.

Po njegovem zgledu, a tudi iz drugih razlogov so se še pojavljali predlogi, da bi si Slovenci izbrali kak drug politični program in kako drugo prestolnico, vendar je med 1848 in 1918 dozorelo iskanje alpskih, kraških in panonskih Slovencev, da najdejo svoje ime in svoje središče: v Sloveniji in v Ljubljani.

#### OPOMBE

1. Prim. Zgodovina Slovencev, 1979, str. 220. —
2. Pisanice II, 1780. — 3. Prim. Zgodovina Slovencev 1979, str. 387. — 4. Predgovor je datiran: Wien in November 1830. — 5. V drugi izdaji slovnice je Murko v naslovu posebej omenil tudi primorska narečja.

### LJUBLJANSKI MESTNI STATUTI 1850—1934

MARJAN DRNOVŠEK

Z uvedbo občinskega reda za mesto Ljubljano leta 1850 so bili postavljeni temelji moderne mestne uprave, ki je v okviru mestnega teritorija opravljala naloge krajevnih uprav skozi sto let. Zato lahko potrdimo misli Janka Polca, da je občina: »... v svojih različnih razvojnih stopnjah kot osnovna upravna edinica zelo močno vpliva (la!) na upravno in politično življenje tudi slovenskega naroda. Občina je (bila!) ena maloštevilnih javno-pravnih ustanov, ki je, globoko zakoreninjena, kljubovala v svojih osnovah vsem viharjem svetovnega dogajanja, vsem spremembam državnih oblik zadnjih sto let. Postala je ustanova, če ne svetovnega, pa vsaj evropskega značaja.«<sup>1</sup>

#### LJUBLJANSKI OBČINSKI RED IN ZAKON O MESTNIH OBČINAH<sup>2</sup>

Začasni občinski zakon z dne 17. marca 1849 je v 6. členu prvega poglavja dopuščal možnost, da so deželna glavna mesta, okrožna mesta in druga pomembnejša mesta dobila lastne statute. Tako so v začetku petdesetih let postala statutarne mesta v glavnem deželna glavna mesta — 17 po številu — med njimi 5 iz naših dežel: Gradec, Celovec, Ljubljana, Gorica in Trst. Ljubljana je dobila začasni občinski red 16. junija 1850.<sup>3</sup> Splošni občinski red iz leta 1862 je razširil pravico do

pridobitve statuta tudi za zdraviliške kraje.<sup>4</sup> Obenem je ta red omogočal deželnim zborom, da so lahko izvzeli določena mesta iz vseobčnega deželnega občinskega zakona in jim podelili statutarne pravice. Do propada habsburške monarhije so na našem ozemlju pridobila statutarne pravice samo še mesta Maribor (1866), Celje (1867), Rovinj (1869) in Ptuj (1887).<sup>5</sup>

Začasni ljubljanski občinski red (statut) 1850 ni bil ukinjen z uvedbo Bachovega absolutizma in je ostal v veljavi do leta 1887. Doživel je le dve spremembi, in sicer leta 1868, ko je bila vnesena kategorija soobčani in so bile opredeljene njihove pravice pri volitvah, in leta 1876, ko so bile predpisane nove vrednosti doklad k direktnim davkom.<sup>6</sup> Posebnost tega reda je bila v tem, da so bile določbe, ki so se nanašale na volitve, njegov sestavni del. Sestava statuta je naslednja:

#### 1. poglavje:

občinski obseg, delitev na okraje, odnos občine do države; občani, soobčani, njihove pravice in dolžnosti (členi 1—25).

#### 2. poglavje:

občinska uprava (člen 26)

I. oddelek: volitve občinskega odbora (členi 27—47);

II. oddelek: magistrat (členi 48—53);